

ANTONI DĘBIŃSKI

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Polska
The John Paul II Catholic University in Lublin, Poland

e-mail: antoni.debinski@kul.pl

<https://orcid.org/0000-0003-0777-7448>

O związkach Bronisława Żongołłowicza (1870–1944) z uniwersytetem katolickim w Lublinie

Wprowadzenie

Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę w 1918 r. jednym z istotnych elementów odbudowy państwowości stała się nauka, a ważnymi jej centrami były szkoły wyższe. W momencie, gdy państwo polskie pojawiło się z powrotem na politycznej mapie świata, na jego terytorium funkcjonowały trzy uniwersytety państwowe – Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie (pod taką nazwą od 1919 r.) oraz Uniwersytet Warszawski. Odzyskanie niepodległości stał się szansą na utworzenie nowych; już w 1918 r. został powołany Katolicki Uniwersytet Lubelski (do 1928 r. funkcjonował pod nazwą Uniwersytet Lubelski), aż do dziś mający status uczelni prywatnej. Rok później, kiedy po zwycięskim powstaniu wielkopolskim w granice II Rzeczypospolitej powróciło Poznańskie, w historycznej stolicy Wielkopolski powstał uniwersytet, początkowo nazywany Wszechnicą Piastowską, później Uniwersytetem Poznańskim, a od 1955 r. noszący nazwę Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. W tym samym roku, po niemal 90 latach nieobecności, odrodziła się wszechnica wileńska. Pomimo wojny prowadzonej z Rosją bolszewicką i niewiadomej przynależności państwowej Wilna, zajętego przez wojska polskie w kwietniu 1919 r., na mocy dekretu naczelnika Państwa Polskiego Józefa Piłsudskiego z 28 sierpnia 1919 r. został utworzony Uniwersytet Stefana Batorego¹.

¹ Szerzej na temat prac organizacyjnych i uroczystości inaugurującej działalność wszechnicy: M. Siedlecki, *Wspomnienia z pierwszych dwu lat organizacji Uniwersytetu Wileńskiego* [w:] *Księga pa-*

Władze nowo utworzonych ośrodków akademickich, budując od podstaw swoje struktury, zabiegały o specjalistów z różnych dziedzin wiedzy. Miejsce w tych placówkach znaleźli także uczeni, którzy w okresie zaborów pracowali w innych uczelniach na Zachodzie i w carskiej Rosji. Jednym z profesorów, który po przejściu władzy przez bolszewików w Rosji opuścili Petersburg i w okresie II Rzeczypospolitej oddali się pracy akademickiej, był ks. Bronisław Żongołłowicz. Ważnym aspektem jego życia była działalność polityczna. Jako zdeklarowany pilsudczyk przez kilka lat – jak wspominał sanacyjny premier Janusz Jędrzejewicz – sumiennie i „wydajnie” pełnił funkcję podsekretarza stanu w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego². Jednak najważniejszym zajęciem, któremu Żongołłowicz poświęcił całe dorosłe życie, była praca naukowa i dydaktyczna³. Jako akademik jest słusznie kojarzony z Uniwersytetem Stefana Batorego w Wilnie (USB); należał do niewielkiego grona wykładowców, którzy podjęli zajęcia od chwili jego wskrzeszenia⁴. Lecz nie tylko z ośrodkiem wileńskim był związany. Podczas jednego trymestru wykładał prawo kościelne na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego⁵. Niemniej miejscem, gdzie Żongołłowicz rozpoczął pracę akademicką w niepodległej już Polsce, był uniwersytet katolicki w Lublinie. Tak zatem był związany – na stałe

miątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego, t. 2: *Dziesięciolecie 1919–1929*, Wilno 1929, s. 12–21.

² J. Jędrzejewicz, *W służbie idei. Fragmenty pamiętnika i pism*, Londyn 1972, s. 125. Szerzej na temat działalności politycznej i urzędniczej Żongołłowicza: J. Durka, Ks. Bronisław Żongołłowicz jako wiceminister oświaty w latach 1930–1931 [w:] P. Goldyn (red.), *Sławomir Czerwiński i wychowanie państwowe*, Kalisz 2016, s. 52–72; R. Jurkowski (rec.), „*Dzienniki 1930–1936*”, Bronisław Żongołłowicz, Warszawa 2004, „*Echa Przeszłości*” 2005, t. VI, s. 298, 300; D. Zamojska, *Wstęp* [w:] B. Żongołłowicz, *Dzienniki 1930–1936*, oprac. D. Zamojska, Warszawa 2004, s. XXII–XXXIII.

³ Jego dorobek naukowy jest niewielki; pozostawił zaledwie kilka prac z zakresu prawa i dziejów Kościoła. Zob. K. Burczak, *Bronisław Żongołłowicz* [w:] A. Dębiński, J. Misztal-Konecka, W.Sz. Staszewski, K. Adamczewski (red.), *Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Jana Pawła II*, Lublin 2024, s. 743–753; idem, *Bronisław Żongołłowicz* [w:] A. Dębiński, I. Leraczyk, J. Misztal-Konecka, W.Sz. Staszewski (red.), *Dziekani Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2021, s. 317–327; P. Hempterek, *Bronisław Żongołłowicz* [w:] *Polscy kanoniści (wiek XIX i XX)*, cz. II: *L–Ż*, oprac. J.R. Bar, Warszawa 1981, s. 267–268; T. Krahel, *Żongołłowicz Bronisław* [w:] L. Grzebień (red.), *Słownik polskich teologów katolickich 1918–1981*, t. 7, Warszawa 1983, s. 501–503.

⁴ Pierwszy oficjalny rektor USB, Michał Siedlecki, wymienia Żongołłowicza jako jednego z najbliższych współpracowników. Zob. M. Siedlecki, *Wspomnienia...*, s. 8.

⁵ W Uniwersytecie Poznańskim Żongołłowicz został zatrudniony w roku akademickim 1921/1922 w związku z ideą uruchomienia Wydziału Teologicznego (AAN, MWRiOP, Bronisław Żongołłowicz, Akta osobowe, sygn. 6963, k. 31–32). Powierzony mu wykład z prawa kościelnego, zgodnie z rozporządzeniem ministra WRiOP z dnia 16 października 1920 r. (Dz.Urz. MWRiOP, nr 22, poz. 140), był przedmiotem obowiązkowym. Szerzej na temat obsadzenia katedry i powierzenia zajęć z prawa kościelnego w Poznaniu: K. Krasowski, *Wydział Prawno-Ekonomiczny Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1919–1939. Studium historycznoprawne*, Poznań 2006, s. 114–115.

lub przejściowo – ze wszystkimi trzema nowo utworzonymi w II Rzeczypospolitej uniwersytetami: w Lublinie, Poznaniu i Wilnie.

Jednym z celów niniejszego artykułu jest ukazanie okoliczności zatrudnienia, przebiegu i zakończenia pracy przez Żongołłowicza w lubelskiej wszechnicy. Kolejne zamierzenie stanowi zaprezentowanie jego działań na rzecz lubelskiego ośrodka naukowego w okresie, gdy pełnił on funkcję podsekretarza stanu w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Kwestie te pozwolą lepiej naświetlić niektóre fragmenty jego bogatej i wielowątkowej biografii, a także ukazać kontekst i mechanizmy tworzenia nowych struktur akademickich w odrodzonej po I wojnie światowej Rzeczypospolitej.

Opracowanie zostało przygotowane w oparciu (poza pozyskaniem niezbędnej literatury przedmiotu) o analizę materiałów archiwalnych zgromadzonych głównie w: Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN), Archiwum Uniwersyteckim Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II (AKUL), Litewskim Centralnym Archiwum Państwowym w Wilnie (LCVA) oraz Bibliotece Litewskiej Akademii Nauk im. Wróblewskich w Wilnie (BLAN). Ważnymi źródłami okazały się pamiętniki i dzienniki, w tym autorstwa Bronisława Żongołłowicza⁶, które powstały w okresie międzywojennym.

1. „Akademja [...] czynnik pierwszorzędny w polskim życiu porozbiorowym”⁷

Istotne, jeśli nie rozstrzygające znaczenie w życiu przyszłego wiceministra i profesora trzech uniwersytetów, który pochodził ze Żmudzi (urodził się w Datnowie k. Kowna, obecnie miasteczko na Litwie [lit. Dotnuva] 29 listopada 1870 r.⁸), miały studia i praca w Rzymskokatolickiej Akademii Duchownej w Petersburgu. Została

⁶ Bronisław Żongołłowicz, jako bystry i wnikliwy obserwator, przez lata, także w okresie pełnienia funkcji podsekretarza stanu, prowadził szczegółowy dziariusz; jego rękopis znajduje się w Bibliotece Litewskiej Akademii Nauk im. Wróblewskich w Wilnie (sygn. F 98 – Spuścizna Walentyny Horoszkiewiczówny). Dziariusz został w dużej części wydany drukiem: B. Żongołłowicz, *Dziennik 1930–1935*, oprac. J. Szczepaniak, Kraków 2000; idem, *Dzienniki 1930–1936*.

⁷ B. Żongołłowicz, *Arcybiskup Jan Cieplak*, odb. z „Kwartalnika Teologicznego Wileńskiego”, Wilno 1926, s. V.

⁸ Najczęściej wskazywana w dokumentach data urodzenia (29 listopada 1870 r.) jest wątpliwa; por. B. Żongołłowicz, *Uparty Litwin, dobry Polak. Sylwetka ks. prof. Bronisława Żongołłowicza*, „Znad Wilii” 2019, nr 2(78), s. 102. Rok urodzenia (1870) pośrednio wskazuje inskrypcja na jego grobie na cmentarzu w Wilnie na Rossie (Stara Rossa), która brzmi następująco: „KS. BRONISŁAW / ZONGOŁŁOWICZ / PROF. USB. W WILNIE / ZM. 31. XI. 1944 R. / W. W. LAT 74 /”; Cmentarz na Rossie w Wilnie; <http://cmentarznarossie.uksw.edu.pl/obiekty.php?id=12368> [dostęp: 15.12.2024]. Należy przy tym zauważyć, że inskrypcja wskazuje dzień śmierci 31.XI (tj. 31 listopada), czyli dzień, którego nie ma w kalendarzu. Chodzi tu zapewne o 31 X (października).

ona utworzona w rzeczywistości porozbiorowej, już po przeniesieniu z Wilna do Petersburga Akademii Duchownej⁹. Ta z kolei powstała na bazie Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Wileńskiego, zlikwidowanego przez władze carskie w ramach represji po stłumieniu powstania listopadowego. Żongołłowicz przypominał z emfazą, że Wydział z Wilna został wywieziony do Petersburga na kibitkach¹⁰.

Wychowany w patriotycznej rodzinie i zaznajomiony z polską literaturą romantyczną oraz przesiąknięty ideą niepodległości, przyszły profesor i polityk dobrze znał genezę i historię akademii. Niezmiennie wypowiadał się o niej z wielką atencją. Zauważał jej znaczenie, zarówno z naukowego, jak i kulturowego punktu widzenia. Podczas jednego z wystąpień, już jako profesor i dziekan w USB, podkreślił jej wyjątkową rolę:

Akademja, odłam zburzonej Wileńskiej Wszechnicy [...] była jedyną wyższą uczelnią polską dla obszarów Rzeczypospolitej w rosyjskim zaborze [...]. Wyjątkowe zjawisko w dziejach zachodniej kultury, a czynnik pierwszorzędny w polskim życiu porozbiorowym¹¹.

Petersburska akademia miała elitarny charakter, w poszczególnych rocznikach nie studiowało zbyt wielu – liczba studentów była limitowana przez władze carskiej Rosji. Do niej – jak pisał Żongołłowicz – „ciągnął każdą jesienią od Wisły po Wołgę nieliczny zastęp [...] młodzieży duchownej”¹². Do tego grona dołączył i on.

Żongołłowicz znalazł się pierwszy raz w murach petersburskiej Akademii po czteroletnich studiach filozoficzno-teologicznych w seminarium duchownym w Kownie, podówczas stolicy guberni rosyjskiej. Mając zaledwie 21 lat, został skierowany do Petersburga, stolicy Cesarstwa Rosyjskiego, gdzie przez cztery lata kontynuował naukę. Był to ważny moment w jego życiu, nie może więc dziwić, że dobrze go zapamiętał po latach. Wspominał go następująco:

We wrześniu 1891 r. jechałem tam [do Petersburga – A.D.] po raz pierwszy, chowając w zanadru przepisaną z *Dziadów* „drogę do Rosji”¹³.

Pochodzący ze Żmudzi student, przyszły profesor i polityk, dobrze wykorzystał pobyt w stolicy carów. Po czteroletnich studiach w 1895 r. uzyskał stopień magistra teologii, po czym wrócił do Kowna, gdzie aż do wybuchu I wojny światowej, przez

⁹ I. Wodzianowska, *Rzymskokatolicka Akademia Duchowna w Petersburgu 1842–1918*, Lublin 2007, s. 21–32.

¹⁰ B. Żongołłowicz, *Fakultet teologiczny w oddziale Nauk moralnych i politycznych w 1832 r. (Wykład wstępny wygłoszony w Uniwersytecie Wileńskim d. 21 listopada 1919 r.)*, „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie” 1922, t. 7, s. 181–188.

¹¹ B. Żongołłowicz, *Arcybiskup Jan Cieplak*, s. V.

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem.

bez mała dwadzieścia lat, był profesorem w tamtejszym seminarium duchownym¹⁴. Specjalizował się w prawie kościelnym¹⁵.

Ważne zmiany w jego życiu nastąpiły w okresie I wojny światowej. Od listopada 1914 r. przez kilka miesięcy Żongołłowicz był asesorem konsystorza biskupiego, który w 1915 r., podobnie jak wiele innych instytucji, z uwagi na przesunięcie się linii frontu i zagrożenie działaniami wojennymi wskutek ofensywy wojsk niemieckich, został ewakuowany z Kowna do położonego nad Dniestrem Smoleńska. Tam, w marcu tegoż roku, otrzymał skierowanie, już po raz drugi, do petersburskiej Akademii Duchownej. Tym razem udał się na uczelnię, aby objąć drugą, nowo utworzoną katedrę i obowiązki profesora prawa kanonicznego. Zajęcia z tego przedmiotu prowadził aż do zamknięcia petersburskiej uczelni w 1918 r.¹⁶

Przyszły podsekretarz stanu spędził w murach Akademii kilka lat; bez wątpienia uczelnia ukształtowała go intelektualnie. Studia i praca na uczelni rzutowały na jego decyzje i wybory dotyczące pracy uniwersyteckiej. W Petersburgu spotkał swoich mentorów i wychowawców, tam też zetknął się z głęboko patriotycznym środowiskiem, z którego wywodziło się wielu akademików i osobistości życia kościelnego i społecznego II Rzeczypospolitej.

Obejmując w Akademii Katedrę Prawa Kanonicznego, Żongołłowicz stał się jednym ze współpracowników ks. Idziego Radziszewskiego, który kierował petersburską uczelnią jako ostatni rektor¹⁷. Tam właśnie, w kręgu osób skupionych wokół Radziszewskiego, zrodziła się myśl powołania do życia uniwersytetu katolickiego w niepodległej już Polsce. Zawiązany w Petersburgu komitet organizacyjny – z Karolem Jaroszyńskim, wybitnym polskim przedsiębiorcą i finansistą na czele – przystąpił do wdrażania idei w życie¹⁸. Jako miejsce siedziby nowej wszechnicy ostatecznie został wskazany Lublin¹⁹. Do grona adherentów idei nowego uniwersytetu, wraz

¹⁴ Profesorem prawa kanonicznego w seminarium diecezjalnym w Kownie został mianowany w 1895 r., funkcję tę pełnił do 1914 r.; AAN, MWRIOP, Bronisław Żongołłowicz, Akta osobowe, sygn. 6963, k. 103, 105.

¹⁵ Wielokrotnie wyjeżdżał na Zachód, do Włoch, Francji, Niemiec i Belgii, gdzie w tamtejszych bibliotekach i uczelniach uzupełniał swoje wykształcenie. Ibidem.

¹⁶ A. Petrani, *Nauka prawa kanonicznego w Polsce w XVIII i XIX wieku*, Lublin 1961, s. 306.

¹⁷ Idzi Radziszewski sprawował funkcję rektora Rzymskokatolickiej Akademii Duchownej w Petersburgu w latach 1914–1918. Szerzej o jego działalności: A. Dębiński, M. Pyter, *Wizjoner i realista. O Idzie Radziszewskim – twórcy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 2020; I. Wodzianowska, *Ksiądz Idzi Radziszewski w służbie Bogu i Ojczyźnie*, „Summarius Societatis Scientiarum Catholicae Universitatis Lublinensis Ioannis Pauli II” 2018, r. 47, s. 21–40; G. Karolewicz, *Ksiądz Idzi Radziszewski 1871–1922*, Lublin 1998.

¹⁸ Szerzej: A. Dębiński, M. Pyter, *Karol Jaroszyński. Atawistycznie obciążony wielkim hazardem życiowym*, Warszawa 2022; K. Jędrzejewski, *Kilka wspomnień związanych z genezą KUL-u*, Biblioteka Uniwersytecka KUL, Dział rękopisów, sygn. 1139 A.

¹⁹ Komitet organizacyjny rozważał różne lokalizacje uniwersytetu. Szerzej na temat argumentów w dyskusji: ibidem, k. 38–39.

z Radziszewskim, należał Żongołłowicz. Nic zatem dziwnego, że znalazł się on w grupie petersburskich profesorów, duchownych i osób świeckich, którzy opuścili miasto nad Newą i przyjechali do Lublina.

2. „Komitet Organizacyjny Uniwersytetu Lubelskiego zaprasza”²⁰

Bronisław Żongołłowicz opuścił Petersburg jako człowiek w sile wieku, bez mała pięćdziesięcioletni, jako doświadczony profesor, dość dobrze zaznajomiony z pracą administracyjną i organizacyjną. Te kompetencje pozwoliły mu włączyć się skutecznie w tworzenie zrębów nowego uniwersytetu katolickiego, w którym otrzymał angaż jako jeden z pierwszych wykładowców. Dokumentacja dotycząca jego zatrudnienia w Lublinie jest nader skąpa. Istotne znaczenie dla ustalenia przebiegu zdarzeń ma kopia pisma (w AKUL nie zachował się oryginał) skierowanego do przyszłego wiceministra. Wystawione przez kancelarię uniwersytecką, zostało przygotowane do podpisu przez rektora będącej w organizacji uczelni. Pismo, datowane na wrzesień 1918 r. (datownik na kopii pisma nie zawiera dnia wystawienia dokumentu), głosi: „Mam zaszczyt powiadomić [...] Księdza Prałata, że Komitet Organizacyjny Uniwersytetu Lubelskiego zaprasza Go do prowadzenia wykładów”. Jednocześnie rektor powiadał, że „odpowiednie mieszkanie zostało już przygotowane”²¹. Co znamienne, w nagłówku owego dokumentu napisanego w Lublinie jako miejsce zamieszkania adresata, tj. powoływanego na stanowisko uniwersyteckie ks. Żongołłowicza, został wskazany Petersburg²².

Żongołłowicz przyjął propozycję i w październiku został powołany na stanowisko profesora. W skromnych ilościowo aktach osobowych (teczka zawiera zaledwie kilka dokumentów) przechowywanych w Archiwum KUL nie zachowało się żadne pismo poświadczające owo wydarzenie. Lakoniczną wzmiankę na ten temat znajdujemy w zaświadczeniu wykazującym przebieg jego pracy, zachowanym w Archiwum Akt Nowych w Warszawie: „W październiku 1918 r. został mianowany profesorem Uniwersytetu prywatnego w Lublinie”²³. Brakuje tam jednak informacji, kto powołał go na to stanowisko.

W tworzonym właśnie nowym uniwersytecie lubelskim petersburski profesor pojawił się prawdopodobnie w listopadzie tego samego roku. Taka chronologia znajduje potwierdzenie w jego, niepozbawionej patosu, wypowiedzi: „Dwa wózki

²⁰ AKUL, Akta osobowe, Żongołłowicz Bronisław, sygn. A.

²¹ Ibidem.

²² Pismo było adresowane „Do J.[aśnie] W.[ielmożnego] Księdza Prałata Bronisława Żongołłowicza w Petersburgu”. Ibidem.

²³ AAN, MWRIOP, Bronisław Żongołłowicz, Akta osobowe, sygn. 6963, k. 12.

łotewskie 23–25 listopada 1918 r. stamtąd [z Petersburga – A.D.] wiozły resztki Fakultetu [Teologicznego], ks. Rektora Idziego Radziszewskiego i mnie”²⁴.

Po przeprowadzeniu się do grodu nad Bystrzycą Żongołłowicz rozpoczął zajęcia dydaktyczne. Jak wskazuje pierwszy chronologicznie uniwersytecki *Spis wykładów*, objął następujące przedmioty: kościelne prawo karne (*Juris poenalis canonici systema*), wprowadzenie do kodeksu prawa kanonicznego (*Praelectiones in codicem iuris canonici*), sądy kościelne w IV–VII wieku. Ponadto profesor prowadził seminarium naukowe z prawa kanonicznego, które – według spisu wykładów – zostało nazwane: Dawne i nowe kościelne prawa karne (*Jus poenale canonicum novum et vetus*)²⁵. Należy przyjąć, że większość zajęć, podobnie jak wcześniej w Kownie i Petersburgu, wykładał w języku łacińskim.

Nie można dokładnie opisać, w jaki sposób ksiądz profesor realizował swe obowiązki dydaktyczne, wykłady i seminarium, jakim był w oczach swoich studentów profesorem i egzaminatorem. W archiwum uniwersyteckim nie zachowały się bowiem sprawozdania na temat planu i programów prowadzonych zajęć, brakuje list słuchaczy jego wykładów czy uczestników kierowanego przez niego seminarium. W tej sytuacji pomocne może okazać się zastosowanie swoistej ekstrapolacji, odwołanie się do znanych wypowiedzi jego uczniów z innych ośrodków. Jednym z nich był Walerian Meysztowicz, późniejszy profesor prawa kanonicznego w USB, mediewista i dyplomata²⁶. W swoich wspomnieniach zanotował:

Z kilkuset profesorów, których słuchałem w Petersburgu, w Wiedniu, w Wilnie, w Rzymie, ksiądz Żongołłowicz, ze swoją pełnią i jasnością wykładu, był jednym z tych nielicznych, których słuchać było warto²⁷.

Podobnie, jako „jasne i ściśle”, oceniał jego wykłady Aleksy Petrani, znawca historii nauki i nauczania prawa kanonicznego²⁸.

Ksiądz profesor cieszył się, zasłużenie zresztą, opinią eksperta w sprawach wyznań religijnych i prawnokościelnych. Jego kompetencje uznawali także politycy, którzy nie zawsze wyrażali się o nim pochlebnie. Wacław Jędrzejewicz (brat Janusza), sanacyjny polityk i minister MWRiOP, z jednej strony twierdził, że był on

²⁴ B. Żongołłowicz, *Fakultet teologiczny...*, s. 188.

²⁵ *Spis wykładów i wykaz instytucji uniwersyteckich. Półrocze zimowe 1918/1919*, Lublin 1919, s. 17, 19. Żongołłowicz nie wykładał w Lublinie historii prawa rzymskiego, co błędnie podał P. Hemperek, *Bronisław Żongołłowicz*, s. 267.

²⁶ B. Żongołłowicz odegrał znaczącą rolę w akademickiej karierze W. Meysztowicza. Szerzej: P.M. Żukowski, *Ksiądz Walerian Meysztowicz (1893–1982). Droga do objęcia katedry nadzwyczajnej prawa kanonicznego na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, „Studia Prawnicze KUL” 2024, nr 2(98), s. 181–214.

²⁷ W. Meysztowicz, *Gawędy o czasach i ludziach*, Łomianki 2008, s. 215–216.

²⁸ A. Petrani, *Nauka prawa kanonicznego...*, s. 306.

we współpracy bardzo trudny: „uparty Litwin (pochodził z Mińszczyzny) – pisał – zamknięty w sobie, uważny w każdym słowie, zjadliwy i mimo swojej duchownej sukienki zajadły wróg episkopatu”²⁹, z drugiej zaś określił go jako „wybitnego znawcę prawa kanonicznego”³⁰.

Prowadząc zajęcia w Lublinie, Żongołłowicz nie opublikował własnego podręcznika, co w praktyce akademickiej w okresie II Rzeczypospolitej nie było niczym odosobnionym. Nie dokonał tego także w trakcie wieloletniej pracy na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie. Przywoływany już Meysztowicz stwierdził: „Zrobiłem z jego wykładów prywatny konspekt dla kolegów. Profesor go przeczytał i poprawił”³¹.

Po przybyciu do Lublina i objęciu zajęć ksiądz profesor został dziekanem Wydziału Prawa Kanonicznego i Nauk Moralnych. Funkcja ta została mu powierzona 8 grudnia 1918 r. (data ta jest przyjmowana jako dzień założenia uniwersytetu), w dniu uroczystej inauguracji pierwszego w historii wszechnicy roku akademickiego³². Wtedy to odbyło się, pod przewodnictwem pierwszego rektora, ks. Radziszewskiego, ogólne zebranie profesorów zatrudnionych na uniwersytecie katolickim. Na posiedzeniu tego gremium zostały wyłonione władze poszczególnych wydziałów. Jak czytamy w protokole, na stanowisko dziekana Wydziału Prawa Kanonicznego i Nauk Moralnych „został wybrany ks. prałat Bronisław Żongołłowicz”³³.

Jako dziekan podjął swe obowiązki sprawnie, wykonywał je rzetelnie; regularnie zwoływał posiedzenia Rady Wydziału. Pierwsze zebranie pod jego przewodnictwem odbyło się 6 lutego 1919 r., ostatnie miało miejsce 29 maja 1919 r. Dominującym tematem posiedzeń był program studiów³⁴ realizowanych w ramach Wydziału Prawa Kanonicznego i Nauk Moralnych, który w okresie II Rzeczypospolitej działał jako jedyny tego typu fakultet w strukturach uniwersyteckich³⁵. Na protokołach z tych

²⁹ W. Jędrzejewicz, *Wspomnienia*, oprac. J. Cisek, Wrocław 1993, s. 223. Por. S. Glaser, *Urywki wspomnień*, Londyn 1974, s. 12.

³⁰ W. Jędrzejewicz, *Wspomnienia*, s. 223.

³¹ W. Meysztowicz, *Gawędy...*, s. 216.

³² Utworzony w Lublinie uniwersytet borykał się z ogromnymi trudnościami; w rezultacie wykłady nie mogły się rozpocząć przez kilka miesięcy od uzyskania pozwoleń na organizację uczelni, o czym donosiła nie tylko lubelska prasa; zob. „Głos Lubelski” z 2 listopada 1918 r., s. 2.

³³ AKUL, sygn. 24 I, Zespół Przedwojenny, Rep. 24. I, Protokoły plenarnych posiedzeń [wykładających] i Senatu Uniwersytetu Lubelskiego.

³⁴ W pierwszym roku funkcjonowania Wydziału Prawa Kanonicznego i Nauk Moralnych program studiów był bardzo szeroki; obejmował wykłady z zakresu prawa kanonicznego, teologii, ekonomii, filozofii, katolickiej nauki społecznej i niektórych dziedzin prawa świeckiego; program zajęć oraz obsadę personalną przedstawia *Spis wykładów i instytucji uniwersyteckich. Półrocze zimowe 1919/1920*, Lublin 1920, s. 20–24.

³⁵ W okresie II Rzeczypospolitej na uniwersytetach państwowych prawo kanoniczne było przedmiotem studiów na wydziałach teologicznych, na wydziałach prawa jako przedmiot obowiązkowy było zaś wykładane prawo kościelne. Por. A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisław, *Prawo wy-*

posiedzeń sporządzanych odręcznym pismem nie wskazywano nazwiska sekretarza. Należy przyjąć, że redagował je sam dziekan Żongołłowicz. Wskutek objęcia stanowiska dziekana został włączony do Senatu akademickiego; jak wskazuje lektura protokołów z posiedzeń, regularnie uczestniczył w jego obradach³⁶.

Wykonując swe uniwersyteckie obowiązki w Lublinie, podtrzymywał kontakty litewskie i żywo interesował się bliskim mu projektem wskrzeszenia uniwersytetu w grodzie Giedymina. W pełni oddany był idei odbudowy uczelni – jak napisał – „samotnej na tych bezkresnych równinach, zwróconej obliczem na bezbrzeżny tajemniczy Wschód”³⁷. Jego związki z litewskimi ośrodkami w okresie pracy w Lublinie poświadczają m.in. pisma z lipca 1919 r., wystawiane przez uniwersytet po polsku i po litewsku, w których rektor oficjalnie potwierdzał, że udaje się on do Wilna i Kowna w sprawach naukowych. W związku z tym, jak czytamy: „Uniwersytet uprasza Wojskowe i Cywilne Władze Polskie o ułatwienie X. profesorowi Żongołłowiczowi przejazdu do wymienionych miast”³⁸.

Zaangażowanie na rzecz odbudowy uniwersytetu wileńskiego wymagało obecności profesora w mieście nad Wilią. Niemniej godzenie nowych zobowiązań z pracą w Lublinie jawiło się jako trudne czy wręcz niemożliwe.

3. „Bardzo bym pragnął choć jeden trymestr być i wykładać w Lublinie”³⁹

Na uniwersytecie katolickim Żongołłowicz pracował stosunkowo krótko, formalnie w roku akademickim 1918/1919, faktycznie po upływie kilku miesięcy przestał prowadzić zajęcia dydaktyczne i pełnić funkcję dziekana⁴⁰. Zaaferowany

znaniowe, Warszawa 2011, s. 1–2; Z. Zarzycki, *Katedra Prawa Kościelnego Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1918–1939* [w:] M. Pyter (red.), *Nauki historycznoprawne w polskich uniwersytetach w II Rzeczypospolitej*, Lublin 2008, s. 82–119.

³⁶ Żongołłowicz uczestniczył, co potwierdzają protokoły (AKUL, sygn. Rep. 24. I Zespół Przedwojenny, Protokoły plenarnych posiedzeń [wykładających] i Senatu Uniwersytetu Lubelskiego), w posiedzeniach senatu, poczynawszy od pierwszego zwołanego 8 grudnia 1918 r. (posiedzenie wykładających); po raz ostatni wziął udział w obradach senatu 10 lipca 1919 r.

³⁷ B. Żongołłowicz, *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Stefana Batorego w okresie 1919–1929 r.* [w:] *Księga pamiątkowa...*, t. 2, s. 41.

³⁸ Ibidem.

³⁹ AKUL, Akta osobowe, Żongołłowicz Bronisław, sygn. A.

⁴⁰ Żongołłowicz zakończył pracę w uniwersytecie lubelskim w 1919 r. Jak ustalił K. Burczak (*Bronisław Żongołłowicz* [w:] *Profesorowie...*, s. 745), pobierał on pensję jako profesor Uniwersytetu Lubelskiego do 30 września 1919 r. Potwierdzeniem jest jego pismo z 1925 r., w którym zwraca się rektoratu z prośbą o wystawienie poświadczenia (sprawa wysługi emerytalnej), „że w roku akad. 1918–1919 byłem w Uniwersytecie Lubelskim profesorem prawa kościelnego i dziekanem Wydziału”; AKUL, Akta osobowe, Żongołłowicz Bronisław, sygn. A.

sprawami organizacji Wydziału Teologicznego w Wilnie w liście do rektora Radziszewskiego (list wpłynął do kancelarii rektora 13 września 1919 r.) stwierdził: „Obecnie muszę i pracować w przeróżnych komisjach uniwersyteckich i załatwiać miliony drobnych formalności”⁴¹.

Mimo nowych obowiązków podjętych w grodzie Giedymina nie wykluczał jakiegś formy kontynuacji zatrudnienia w Lublinie. 11 września 1919 r. pisał: „jestem tylko dziekanem, nie profesorem w Wilnie. Wstrzymuję własną kandydaturę na profesora, by półrocze zimowe wyklądać w Lublinie”⁴². Ze środowiskiem lubelskim czuł się nadal związany, co wyraził w przywoływanym już liście do ks. rektora Radziszewskiego: „bardzo bym pragnął choć jeden trymestr być i wyklądać w Lublinie”⁴³. Następnie wyliczył nazwy wykładów, które planował przeprowadzić w Lublinie w roku akademickim 1919/1920, prosząc przy tym, aby ogłosić je w przewidzianym do tego wykazie⁴⁴.

Wskazane przez profesora przedmioty zostały ujęte w oficjalnym spisie wykładów na rok akademicki 1919/1920. Jak czytamy, władze wydziału pod kierownictwem nowego dziekana powierzyły Żongołłowiczowi dwa wykłady z zakresu prawa małżeńskiego (Prawo małżeńskie i Historia prawa małżeńskiego) oraz wykład z zakresu prawa konkordatowego, którego oficjalna nazwa brzmiała Konkordat z 3 sierpnia 1847 r.⁴⁵ Ponadto przydzielono mu seminarium z zakresu prawa kanonicznego⁴⁶. Wykazanie planowanych zajęć w oficjalnym spisie wykładów na rok akademicki spowodowało powielanie błędnej informacji przez niektórych autorów, że Żongołłowicz pracował na uniwersytecie katolickim latach 1918–1920⁴⁷.

Plany te nie zostały wdrożone, ostatecznie książd profesor pod koniec wakacji akademickich w 1919 r. przeniósł się na stałe do Wilna, gdzie – formalnie jeszcze jako profesor uniwersytetu lubelskiego – intensywnie włączył się w prace nad uru-

⁴¹ Ibidem.

⁴² Ibidem; Żongołłowicz na stanowisko dziekana Wydziału Teologicznego USB został powołany przez Józefa Piłsudskiego 28 sierpnia 1919 r.; LCVA, F. 175 – Uniwersytet Stefana Batorego, AP.1, B.IA 944, l. 175.

⁴³ LCVA, F. 175 – Uniwersytet Stefana Batorego, AP.1, B.IA 944, l. 175.

⁴⁴ Zgodnie z treścią listu Żongołłowicz wskazał następujące przedmioty: 1) „Jus matrimoniale 2 godz. tyg.; 2) Historia prawa małżeńskiego 1 godz.; 3) Konkordat 3 sierpnia 1847 r. 1 godz.; 4) Seminarium z prawa małżeńskiego 2 godz.”; ibidem.

⁴⁵ Nazwa wykładu nawiązuje do konkordatu zawartego w 1847 r., który został jednostronnie wypowiedziany przez stronę rosyjską w 1866 r. Na temat okoliczności zawarcia, znaczenia i zerwania umowy: M. Godlewski, *Preliminarya konkordatu z roku 1847*, „Przegląd Historyczny” 1910, t. 10, z. 1, s. 88–101.

⁴⁶ *Spis wykładów i instytucji... 1919/1920*, s. 20, 23.

⁴⁷ Tak m.in. G. Karolewicz, *Nauczyciele akademicki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w okresie międzywojennym*, t. 2: *Biogramy*, Lublin 1996, s. 244: „W latach 1918–1920 był profesorem zwyczajnym prawa kanonicznego na Wydziale Prawa Kanonicznego KUL”.

chomieniem wszechnicy wileńskiej⁴⁸. Początkowo miejsce zakwaterowania znalazł w budynku usytuowanym na Starym Mieście przy ul. Zaulek Bernardyński 3⁴⁹, następnie mieszkał aż do śmierci w budynku uniwersyteckim znajdującym się przy ul. Uniwersyteckiej 7⁵⁰.

Rezygnacja Bronisława Żongołłowicza z pracy w Lublinie nasuwa pytanie o motyw jego decyzji. Należy stwierdzić, że przejście do innego ośrodka wówczas nie było czymś wyjątkowym; niewielka kadra lubelskiego uniwersytetu w pierwszych latach funkcjonowania podlegała dużej fluktuacji. Wybierając inne, państwowe uczelnie, profesorowie kierowali się różnymi motywami. Najczęściej były nimi – o czym w swoich wspomnieniach pisał także Józef Pastuszka – względy finansowe. Wynagrodzenia na uniwersytetach państwowych – czytamy w jego pamiętnikach – zazwyczaj były „wyższe niż na KUL, sprawa emerytur nie była wyjaśniana, zniżki kolejowe nie przysługiwały wtedy KUL, nie było domów profesorskich”⁵¹. Nie bez znaczenia było również to, że w tamtym okresie nowa uczelnia nie miała jeszcze uregulowanego statusu prawnego, co bez wątpienia mogło powstrzymywać niektórych wykładowców przed decyzją o związaniu się z nią na stałe.

Nie można wykluczyć, że wileński profesor, rezygnując z pracy w prywatnym, budującym nie bez trudności swoje struktury uniwersytecie katolickim, uwzględniał racje pragmatyczne. Nie zmienia to jednak faktu, że kierowały nim głównie motywy ideowe: głębokie przeświadczenie o epokowym znaczeniu wskrzeszenia w historycznej stolicy Wielkiego Księstwa Litewskiego struktur Uniwersytetu Wileńskiego, którego istotną częścią stałby się odrodzony Wydział Teologiczny, który – jak pisał – miał emanować na „bezbrzeżny tajemniczy Wschód”⁵².

Idea odbudowy Wydziału Teologicznego w grodzie Giedymina była nieustannie obecna w środowisku petersburskiej Akademii Duchownej, które współtworzył Żongołłowicz, najpierw jako student, a następnie jako wykładowca. W gronie profesorów

⁴⁸ Uczestniczył w pierwszym posiedzeniu Senatu Akademickiego, które odbyło się 16 września 1919 r. w gabinecie rektora M. Siedleckiego (LCVA, F. 175, ap. 1(I)A, b. 944. Protokół pierwszego posiedzenia Senatu Akademickiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie); pod koniec października tegoż roku został członkiem Rady Gospodarczej ustanowionej przez Senat Akademicki (LCVA, F. 175, ap. 1(I)A, b. 944. Protokół trzeciego posiedzenia Senatu Akademickiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie); brał udział w uroczystej inauguracji pierwszego roku akademickiego w historii USB, która miała miejsce 11 sierpnia 1919 r. M. Siedlecki, *Wspomnienia...*, s. 19.

⁴⁹ Jego adres zamieszkania został podany, zgodnie z ówczesną praktyką akademicką, w oficjalnym organie uniwersyteckim: *Program wykładów i skład uniwersytetu w półroczu zimowym roku akademickiego 1919–1920*, Wilno 1919, s. 19.

⁵⁰ S. Łoza, *Czy wiesz kto kim jest?*, Warszawa 1938, s. 855. Jak podaje W. Meysztowicz: „Mieszkał w domu uniwersyteckim przy placu Napoleona, gdzie mieściła się też odnowiona z ogromnym trudem biblioteka wydziału [teologicznego – A.D.]”. W. Meysztowicz, *Gawędy...*, s. 216.

⁵¹ J. Pastuszka, *Ludzie i fakty. Wspomnienia o KUL z lat 1934–1939*, oprac. J. Gawrysiakowa, W. Okła, T. Ożóg, Lublin 2020, s. 42–43.

⁵² Por. B. Żongołłowicz, *Wydział Teologiczny...*, s. 41.

uczelnii pochodzących z terenów historycznej Litwy powstał komitet organizacyjny, który pod koniec maja 1918 r. przygotował projekt odbudowy wydziału. Cele, zadania i misja były jasno zadeklarowane. Jego oddziaływanie intelektualne i kulturowe miało „ogarniać nadbałtyckie kraje, Żmudź, wschodnie i południowe dzielnice dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego”⁵³. Komitet organizacyjny stworzył strukturę i ambitnie określił podstawy programowe. Oprócz katedr z wykładowym językiem łacińskim planowano utworzyć katedry filozofii, historii kościelnej i wymowy z językiem wykładowym polskim i litewskim⁵⁴.

W skład komitetu organizacyjnego powołanego do odbudowy wydziału teologicznego wchodził Bronisław Żongolłowicz, wtedy już profesor uniwersytetu katolickiego w Lublinie. Jemu powierzono zadanie wdrożenia projektu w życie⁵⁵. To w konsekwencji wiązało się z koniecznością zatrudnienia na Uniwersytecie Stefana Batorego, co stało się 9 września 1919 r. Ta data została wskazana w piśmie Jerzego Osmołowskiego, generalnego komisarza Ziem Wschodnich, który w porozumieniu z MWRiOP powołał go „w charakterze profesora zwyczajnego do wykładów prawa kanonicznego w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie”⁵⁶.

Z powierzonego zadania ksiądz profesor wywiązał się z powodzeniem, po raz kolejny potwierdzając swą sumienność i umiejętności organizacyjne. Ostatecznie Wydział Teologiczny został powołany do życia, Żongolłowicz został zaś jego pierwszym dziekanem, obejmując jednocześnie Katedrę Prawa Kanonicznego. Nowe obowiązki jeszcze ściślej związały go z grodem Giedymina i Uniwersytetem Stefana Batorego. Z wileńskiej perspektywy praca w Lublinie okazała się jedynie krótkim, aczkolwiek ważnym odcinkiem w jego karierze uniwersyteckiej.

4. „[...] w czasie urzędowania Księdza Ministra Katolicki Uniwersytet Lubelski otrzymał prawa akademickie”⁵⁷

Po rezygnacji z pracy w Lublinie wileński profesor nie zerwał relacji z przedstawicielami uniwersytetu katolickiego. Nabrały one nowego charakteru w latach 1930–1936, kiedy sprawował funkcję podsekretarza stanu w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Jego uprawnienia były bardzo szerokie. Poza kwestiami wyznań religijnych do jego kompetencji należało całe szkolnictwo

⁵³ Ibidem, s. 1.

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ A. Wrzosek, *Wskrzeszenie Uniwersytetu Wileńskiego w r. 1919* [w:] *Księga pamiątkowa...*, t. 2, s. 23.

⁵⁶ AAN, MWRiOP, Bronisław Żongolłowicz, Akta osobowe, sygn. 6963, k. 16.

⁵⁷ AKUL, Akta osobowe, Żongolłowicz Bronisław, sygn. A, Pismo A. Szymańskiego, rektora KUL, do B. Żongolłowicza,

wyższe, łącznie z kwestiami personalnymi (zatrudnianie, awansowanie i zwalnianie profesorów). Wacław Jędrzejewicz, minister MWRiOP, wspominając czasy swego urzędowania, zapisał: „Musiałem polegać na jego opinii, gdyż sfery profesorskie znał on oczywiście dobrze, ja wcale”⁵⁸. Na biurko wiceministra trafiały sprawy dotyczące uniwersytetów, w tym, co rozumiałe, lubelskiej wszechnicy, która w latach 30. ubiegłego stulecia podjęła starania o uzyskanie praw akademickich. Częściowo zostały one przyznane w marcu 1933 r.⁵⁹ Na mocy ustawy o szkołach akademickich, zwanej „jędrzejewiczowską”, Katolicki Uniwersytet Lubelski został uznany za prywatną szkołę akademicką⁶⁰. Przyjęcie ustawy było poprzedzone dyskusjami i tarciami, nierzadko gwałtownymi, w Sejmie i MWRiOP. Ważnym uczestnikiem tych rozmów był Bronisław Żongołłowicz, który konsekwentnie wspierał aspiracje lubelskiej wszechnicy. Pod datą 19 stycznia 1933 r. zanotował:

[...] odbywała się konferencja podkomisji grupy B[ezpartyjnego] B[loku] w sprawie ustawy o szkołach akademickich [...]. Czuma z moim poparciem przeprowadził w art. 56 projektu akademizację Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego i Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie. To wielka wygrana wobec lewicy i prawicy sejmowej. W poniedziałek jeszcze Minister nie przychylił się do tej sprawy. Tłumaczyłem mu jej polityczne znaczenie i konieczności rzeczowe⁶¹.

Do sprawy nadania KUL-owi statusu uczelni akademickiej wiceminister powracał wielokrotnie, co odzwierciedlają notatki w jego *Dziennikach*. O kulisach rozmów na ten temat pod datą 31 marca 1933 r. zanotował:

[...] jedynie głosami B[ezpartyjnego] B[loku] – wśród nich jeden Żyd rabin – Uniwersytet Katolicki w Lublinie uzyskał prawa szkoły akademickiej [...]. Jakie to paradoksy parlamentarnego życia polskiego⁶².

Wpływowy podsekretarz stanu w swoich pamiętnikach zawarł wiele szczegółów kuluarowych rozmów i ustaleń oraz rozkładu głosów poselskich podczas głosowań. Znając dobrze meandry ówczesnego życia politycznego i arkana pracy ministerstwa, uważnie obserwował przebieg procedury legislacyjnej. Baczył przy tym, aby

⁵⁸ W. Jędrzejewicz, *Wspomnienia*, s. 224.

⁵⁹ Pełne prawa państwowej szkoły akademickiej (prawo nadawania wszystkich uniwersyteckich stopni naukowych) Katolicki Uniwersytet Lubelski zdobył w 1938 r. na mocy ustawy z 9 kwietnia (Dz.U. Nr 27, poz. 242).

⁶⁰ Ustawa z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich, art. 55, ust. 1 (Dz.U. Nr 29, poz. 247). Oprócz KUL-u status prywatnej szkoły akademickiej uzyskiwały mające swoje siedziby w Warszawie: Szkoła Główna Handlowa i Wolna Wszechnica Polska.

⁶¹ B. Żongołłowicz, *Dzienniki 1930–1936*, s. 451–452.

⁶² Ibidem, s. 476–477.

sprawa nadania lubelskiej uczelni statusu szkoły akademickiej znalazła pozytywny finał⁶³.

Prace nad ustawą o szkołach akademickich z 1933 r. były żywo dyskutowane, co zrozumiałe, przez środowisko lubelskiej uczelni. Owo zainteresowanie odzwierciedlają pamiątniki ks. Antoniego Szymańskiego⁶⁴, profesora i znawcy katolickiej nauki społecznej, wówczas dziekana Wydziału Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych, a następnie rektora KUL-u. W swoich notatkach sporządzanych na bieżąco wielokrotnie przywoływał nazwisko podsekretarza stanu, wskazując go jako jednoznacznie przychylnego uniwersytetowi interlokutora oraz adresata pism i petycji. Pod datą 10 stycznia 1933 r. zanotował:

W sobotę przedyskutowaliśmy we trzech projekt, w poniedziałek [...] dałem p[anu] Ignacemu] Czumie gotowe memoriały. Ma [...] mówić z ks. Żongółłowiczem i ministrem⁶⁵.

Przyjęcie ustawy o szkołach akademickich, zwanej „jędrzejewiczowską”, kontestowanej przez wiele środowisk akademickich, okazało się korzystne dla lubelskiej uczelni. Otwierała ona możliwość nadania uczelniom prywatnym statusu państwowych szkół akademickich:

[o] ile: a) są one należycie wyposażone, b) posiadają dostateczną liczbę wykładowców o odpowiednich kwalifikacjach naukowych, c) poziom studiów i programów naukowych odpowiada poziomowi szkół akademickich, d) przy przyjmowaniu w poczet studentów stosuje się te same wymagania, które stawiane są w szkołach państwowych⁶⁶.

W sytuacji, gdy szkoła prywatna spełniała ustawowe wymagania, minister MWRiOP mógł „udzielić prywatnej szkole akademickiej prawa nadawania niższych stopni naukowych”⁶⁷. O przyznanie takich uprawnień wystąpił uniwersytet lubelski. Ważnym i aktywnym adherentem spraw uczelni na forum ministerialnym był podsekretarz stanu, który wyrażał stanowisko, aby uprawnienia w tym zakresie przyznawał minister MWRiOP⁶⁸. Do tej kwestii przywiązywał dużą wagę, co odzwierciedlają jego lakoniczne uwagi zawarte w *Dziennikach*:

Dziś rano omawiałem [...] nadanie prawa Uniwersytetowi Lubelskiemu udzielania stopni magistra praw, nauk społecznych, filozofii. Rzecz wielkiej wagi⁶⁹.

⁶³ Ibidem, s. 447, 450–452, 461–463, 476–477, 495.

⁶⁴ A. Szymański, *Zapiski 1929–1934*, oprac. A. Dębiński, Warszawa 2022. Szerzej na temat autora i treści zapisków: A. Dębiński, *Przedmowa* [w:] ibidem, s. 7–28.

⁶⁵ A. Szymański, *Zapiski...*, s. 125–126.

⁶⁶ Ustawa z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich, art. 54 (1) (Dz.U. Nr 29, poz. 247).

⁶⁷ Ibidem, art. 54 (2).

⁶⁸ A. Szymański, *Zapiski...*, s. 128–129.

⁶⁹ B. Żongółłowicz, *Dzienniki 1930–1936*, s. 495.

Starania KUL-u o uzyskanie prawa do nadawania niektórych, niższych stopni naukowych zakończyły się sukcesem. Ówczesny minister MWRiOP Janusz Jędrzejewicz, w oparciu o przepis ustawy z marca 1933 r., w drodze rozporządzenia z dnia 9 maja 1933 r. przyznał uczelni takie prawo:

1) na wydziale prawa i nauk społeczno-ekonomicznych – stopnia magistra prawa i stopnia magistra nauk społeczno-ekonomicznych; 2) na wydziale nauk ekonomicznych – stopnia magistra filozofii w zakresie: nauk filozoficznych, filologii polskiej, filologii klasycznej, filologii francuskiej i pedagogiki⁷⁰.

Duży udział w uzyskaniu tego ważnego dla uczelni uprawnienia miał podsekretarz stanu. Kiedy podał się do dymisji w 1936 r. i przestał pełnić funkcję ministerialną, ks. Antoni Szymański, ówczesny rektor KUL-u, wystosował list następującej treści:

Czcigodny Księżu Ministrze! Uprzejmie dziękuję za przesłanie listu pożegnalnego. Przy tej sposobności imieniem Senatu i swoim serdecznie dziękuję Księdzu Ministrowi za życzliwość dla naszej Uczelni, zwłaszcza że w czasie urzędowania Księdza Ministra Katolicki Uniwersytet Lubelski otrzymał prawa akademickie⁷¹.

Kurtuazyjny w swojej wymowie i krótki w zakresie formalnym list trafnie charakteryzował wieloletnie związki oraz nastawienie adresata listu do spraw lubelskiej wszechnicy.

Zakończenie

Praca Bronisława Żongołłowicza w prywatnym uniwersytecie katolickim w Lublinie okazała się krótkim, przejściowym etapem w jego życiorysie. Nie zmienia to faktu, że wpisał się on na stałe w historię lubelskiej wszechnicy jako jej profesor i pierwszy dziekan Wydziału Prawa Kanonicznego i Nauk Moralnych oraz członek pierwszego Senatu akademickiego. Organizując prace wydziału, zdobywał prymarne doświadczenia akademickie w realiach uniwersytetu prywatnego działającego w rzeczywistości suwerennej Polski. Zdobytą eksperyencję z powodzeniem wykorzystywał w Wilnie, tworząc od podstaw Wydział Teologiczny na uniwersytecie państwowym wskrzeszonym w grodzie Giedymina.

Należy podkreślić, że działalność Żongołłowicza, erudyty, polityka i profesora trzech nowych uniwersytetów utworzonych i działających w II Rzeczypospolitej, zasługuje na dalsze badania. Przede wszystkim w literaturze brakuje gruntownie i całościowo opracowanej biografii; z powodu utrudnionego dostępu do dokumen-

⁷⁰ Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 9 maja 1933 r. (Dz.U. Nr 41, poz. 327, § 1).

⁷¹ BLAN, F 98; kopia pisma znajduje się w AKUL, Akta osobowe, Żongołłowicz Bronisław, sygn. A.

tów (niektóre zaginęły „podczas przewrotu bolszewickiego”⁷²) nadal mało znany jest okres jego pracy w carskiej Rosji oraz okoliczności opuszczenia dawnej stolicy Rosji i przyjazdu do Lublina. Na opracowanie bibliograficzne czeka jego spuścizna ulokowana w Bibliotece Litewskiej Akademii Nauk im. Wróblewskich, obejmująca także rękopisy tekstów naukowych. Jako postulat należy zgłosić krytyczne opracowanie fragmentów pamiętników, dotychczas niewydanych drukiem. Innym, interesującym i zupełnie nieznanym zagadnieniem jest jego aktywność akademicka u schyłku życia, w okresie II wojny światowej. W tym czasie Żongołłowicz prowadził w ramach tajnych kompletów zajęcia z zakresu prawa rzymskiego⁷³, wykłady, egzaminy i ćwiczenia⁷⁴. Podjęcie tych kwestii wymaga pogłębionej kwerendy w archiwach i bibliotekach państwowych oraz kościelnych znajdujących się w Kownie, Wilnie, Szawłach i Petersburgu.

BIBLIOGRAFIA

Materiały archiwalne i drukowane

- Archiwum Uniwersyteckie KUL, Akta osobowe, Żongołłowicz Bronisław, sygn. A.
 Archiwum Uniwersyteckie KUL, Wydział Prawa Kanonicznego i Nauk Moralnych. Protokoły posiedzeń, sygn. 56.
 Archiwum Uniwersyteckie KUL, Zespół Przedwojenny, Protokoły plenarnych posiedzeń [wykładających] i Senatu Uniwersytetu Lubelskiego, 5 X 918 – 11 VI 1926, sygn. 24. I.
 Archiwum Akt Nowych w Warszawie, MWRiOP, Bronisław Żongołłowicz, Akta osobowe, sygn. 6963.
 Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk im. Wróblewskich w Wilnie, F 98 – Spuścizna Walentyny Horoszkiewiczówny.
 Biblioteka Uniwersytecka KUL, Dział Rękopisów, K. Jędrzejewski, Kilka wspomnień związanych z genezą KUL-u, sygn. 1139 A.
 Litewskie Centralne Archiwum Państwowe w Wilnie, F. 175 – Uniwersytet Stefana Batorego, AP.1, B.IA 944.
 Glaser S., *Urywki wspomnień*, Londyn 1974.
 Jędrzejewicz J., *W służbie idei. Fragmenty pamiętnika i pism*, Londyn 1972.
 Jędrzejewicz W., *Wspomnienia*, oprac. J. Cisek, Wrocław 1993.
 Meysztowicz W., *Gawędy o czasach i ludziach*, Łągowie 2008.
 Pastuszka J., *Ludzie i fakty. Wspomnienia o KUL z lat 1934–1939*, oprac. J. Gawrysiakowa, W. Okła, T. Ożóg, Lublin 2020.

⁷² AAN, MWRiOP, Bronisław Żongołłowicz, Akta osobowe, sygn. 6963, k. 88.

⁷³ Informacje lakonicznie podają: S. Brzozecki, *Żongołłowicz Bronisław* [w:] E. Gigilewicz (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. XX, Lublin 2014, kol. 1606; K. Burczak, *Bronisław Żongołłowicz* [w:] *Profesorowie...*, s. 744–745; D. Zamojska, *Wstęp*, s. XXII.

⁷⁴ L. Zasztowt, *Materiały dotyczące tajnego nauczania w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie w latach 1939–1946*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1993, r. 38, nr 4, s. 96, 118.

- Program wykładów i skład uniwersytetu w półroczu zimowym roku akademickiego 1919–1920*, Wilno 1919.
- Siedlecki M., *Wspomnienia z pierwszych dwu lat organizacji Uniwersytetu Wileńskiego* [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 2: *Dziesięciolecie 1919–1929*, Wilno 1929, s. 59–114.
- Spis wykładów i wykaz instytucji uniwersyteckich. Półrocze zimowe 1918/1919*, Lublin 1919.
- Spis wykładów i wykaz instytucji uniwersyteckich. Półrocze zimowe 1919/1920*, Lublin 1920.
- Szymański A., *Zapiski 1929–1934*, przedm. i oprac. A. Dębiński, Warszawa 2022.
- Wrzosek A., *Wskrzeszenie uniwersytetu wileńskiego w 1919 r.* [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 2: *Dziesięciolecie 1919–1929*, Wilno 1929.
- Żongołłowicz B., *Arcybiskup Jan Cieplak*, odb. z „Kwartalnika Teologicznego Wileńskiego”, Wilno 1926.
- Żongołłowicz B., *Dziennik 1930–1935*, oprac. J. Szczepaniak, Kraków 2000.
- Żongołłowicz B., *Dzienniki 1930–1936*, oprac. D. Zamojska, Warszawa 2004.
- Żongołłowicz B., *Fakultet teologiczny w oddziale Nauk moralnych i politycznych w 1832 r.* (Wykład wstępny wygłoszony w Uniwersytecie Wileńskim d. 21 listopada 1919 r.), „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie” 1922, t. 7, s. 181–188.
- Żongołłowicz B., *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Stefana Batorego w okresie 1919–1929 r.* [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 2: *Dziesięciolecie 1919–1929*, Wilno 1929.

Opracowania

- Brzozecki S., *Żongołłowicz Bronisław* [w:] E. Gigilewicz (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. XX, Lublin 2014, kol. 1606–1607.
- Burczak K., *Bronisław Żongołłowicz* [w:] A. Dębiński, I. Leraczyk, J. Misztal-Konecka, W.S. Staszewski (red.), *Dziekani Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2021, s. 317–327.
- Burczak K., *Bronisław Żongołłowicz* [w:] A. Dębiński, J. Misztal-Konecka, W.S. Staszewski, K. Adamczewski (red.), *Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Jana Pawła II*, Lublin 2024, s. 743–753.
- Dębiński A., Pyter M., *Karol Jaroszyński. Atawistycznie obciążony wielkim hazardem życiowym*, Warszawa 2022.
- Dębiński A., Pyter M., *Wizjoner i realista. O Idzim Radziszewskim – twórcy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 2020.
- Durka J., *Ks. Bronisław Żongołłowicz jako wiceminister oświaty w latach 1930–1931* [w:] P. Góldyn (red.), *Sławomir Czerwiński i wychowanie państwowe*, Kalisz 2016, s. 52–72.
- Godlewski M., *Preliminary konkordatu z roku 1847*, „Przegląd Historyczny” 1910, t. 10, z. 1, s. 88–101.
- Hemperek P., *Bronisław Żongołłowicz* [w:] *Polscy kanoniści (wiek XIX i XX)*, cz. II: L–Ż, oprac. J.R. Bar, Warszawa 1981, s. 267–268.
- Jurkowski R. (rec.), „Dzienniki 1930–1936”, *Bronisław Żongołłowicz*, Warszawa 2004, „Echa Przeszłości” 2005, t. VI, s. 298–305.

- Karolewicz G., *Ksiądz Idzi Radziszewski 1871–1922*, Lublin 1998.
- Karolewicz G., *Nauczyciele akademicki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w okresie międzywojennym*, t. 2: *Biogramy*, Lublin 1996.
- Krahel T., *Żongołłowicz Bronisław* [w:] L. Grzebień (red.), *Słownik polskich teologów katolickich 1918–1981*, t. 7, Warszawa 1983, s. 501–503.
- Krasowski K., *Wydział Prawno-Ekonomiczny Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1919–1939. Studium historycznoprawne*, Poznań 2006.
- Łoza S., *Czy wiesz kto kim jest?*, Warszawa 1938.
- Mezglewski A., Misztal H., Stanisław P., *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2011.
- Petrani A., *Nauka prawa kanonicznego w Polsce w XVIII i XIX wieku*, Lublin 1961.
- Wodzianowska I., *Ksiądz Idzi Radziszewski w służbie Bogu i Ojczyźnie*, „Summarium Societatis Scientiarum Catholicae Universitatis Lublinensis Ioannis Pauli II” 2018, r. 47, s. 21–40.
- Wodzianowska I., *Rzymskokatolicka Akademia Duchowna w Petersburgu 1842–1918*, Lublin 2007.
- Zarzycki Z., *Katedra Prawa Kościelnego Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1918–1939* [w:] M. Pyter (red.), *Nauki historycznoprawne w polskich uniwersytetach w II Rzeczypospolitej*, Lublin 2008, s. 82–119.
- Zasztowt L., *Materiały dotyczące tajnego nauczania w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie w latach 1939–1946*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1993, r. 38, nr 4, s. 71–118.
- Żongołłowicz B., *Uparty Litwin, dobry Polak. Sylwetka ks. prof. Bronisława Żongołłowicza*, „Znad Wilii” 2019, nr 2(78), s. 101–107.
- Żukowski P.M., *Ksiądz Walerian Meysztowicz (1893–1982). Droga do objęcia katedry nadzwyczajnej prawa kanonicznego na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, „Studia Prawnicze KUL” 2024, nr 2(98), s. 181–214.

BRONISŁAW ŻONGOŁŁOWICZ'S (1870–1944) LINKS TO THE CATHOLIC UNIVERSITY IN LUBLIN

Abstract

This article is devoted to the career of Rev. Professor Bronisław Żongołłowicz, an eminent scholar who left St Petersburg after the Bolsheviks came to power in Russia and devoted himself to scientific work in the reborn Second Republic. His scientific activity was mainly associated with the Stefan Batory University in Vilnius – he was one of those representatives of the academic community who started teaching after the university's reopening. He also taught at the Faculty of Law and Economics of the University of Poznań. He continued his academic path at the Catholic University of Lublin. The author discusses the circumstances, course, and conclusion of Żongołłowicz's work at the University of Lublin. He highlights Żongołłowicz's contribution to the development of the Lublin school during his time as Undersecretary of State at the Ministry of Religious Denominations and Public Enlightenment (1930–1936).

Keywords: history of law, canon law, university, Bronisław Żongołłowicz